

Plemićki grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog - arheološko-konzervatorska istraživanja 2004.

Nobles' Castle of Vrbovec near Klenovac Humski - Archaeological Conservation Excavations 2004

Željko Tomičić
Tatjana Tkalčec

Primljeno/Received: 15. 2. 2005.
Prihvaćeno/Accepted: 23. 3. 2005.

U 2004. g. nastavljena su sustavna arheološka istraživanja plemićkoga grada Vrbovca, poznatog iz povijesnih vrela u razdoblju od 1267. do 1497. godine. Arheološkim istraživanjem obuhvaćen je zapadni i središnji prostor dvorišta burga. Otkriveno je sjeverno lice masivne romaničke branič-kule. Ustanovljeno je postojanje nekoliko faza popravljivanja bodne površine dvorišta kao i moguće postojanje vodospremnice burga. Pristupljeno je konzervaciji dijela najugroženijega zapadnog zida burga.

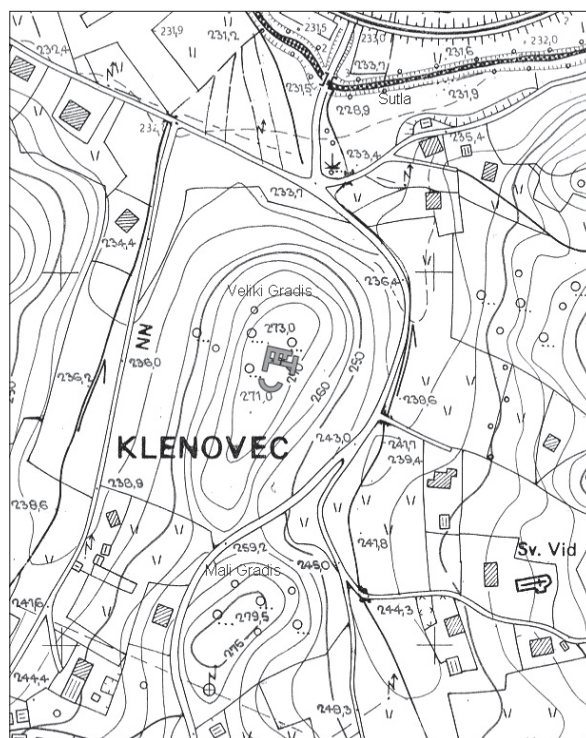
Ključne riječi: plemićki grad, 13.-15. st., profana arhitektura, gotika, arheološka istraživanja, Hrvatsko zagorje

Key words: nobles' castle, thirteenth to fifteenth century, secular architecture, Gothic period, archaeological excavations, Hrvatsko zagorje

Plemićki grad Vrbovec nalazi se na krajnjem zapadnom dijelu Hrvatskog zagorja u Klenovcu Humskom, na istaknutom, strmom brijegu koji nosi toponim *Veliki gradiš*, *Veliko gradišće* i koji za oko 45 m nadvisuje sjevernije smještenu dolinu rijeke Sutle. Dio cjeline vrbovečkoga srednjovjekovnog kompleksa čini i manji južni brijeg koji nosi toponim *Mali gradiš* ili *Malo gradišće*. Ruševine burga, tj. plemićkoga grada Vrbovca, nalaze se na vrhu *Velikog gradiša*, brijega čija zaravan zauzima površinu od oko 650 m². Duža os platoa, smjera sjever - jug, iznosi više od 30 m, dok je os u smjeru istok - zapad dugačka oko 25 m (slika 1).

Kulturno dobro - arheološko nalazište Plemićki grad Vrbovec pripada katastarskoj općini Lupinjak.¹

U povijesnim vrelima 1267. g. navodi se *comes de Vrbovch*. Vrbovec se zatim spominje 1269. g. kao sjedište vlastitog arhidakonata u Zagrebačkoj biskupiji (*archidiaconus de Vrbovch*). U podnožju *Velikog gradiša* s njegove jugoistočne strane smještena je gotička kapela Sv. Vida, koja je poznata već 1334. godine. Utvrda se izrijekom spominje 1354. (*castro Vrbovch*). Godine 1397. car Sigismund Luksemburški Vrbovec daruje grofu Hermanu Celjskom, a kasnije ga Matija Korvin daruje banu Janu Vitovcu. Nedugo potom je napušten, o čemu svjedoče dokumenti iz g. 1463. (*abolitum castrum Wrbowczet*) i 1497. (*montem Werbowcz desertum, in quo castrum olim Werbowcz extasse dicitur*) (Tomičić et al. 2001a, 254, Tomičić et al. 2003b, 172). Naziv Vrbovec već se iste godine upotrebljava za Veliki Tabor (*Tabor aliter Vrbowcz*), a kasnije, 1524. g., i za obližnji dvorac Mali Tabor (Regan 2003, 81, 86-87).

Sl. 1. Detalj zemljovida s prikazom položaja lokaliteta Vrbovec (TK 1:5000, aerofotogrametrijska izmjera 1983. g., Rogatec 36, Državna geodetska uprava RH) (obradila T. Tkalčec)

Fig. 1. Map detail showing the location of the Vrbovec site (TK 1:5000, aerial photogrammetric measurement of 1983, Rogatec 36, Croatian National Land Survey Bureau) (elaborated by T. Tkalčec)

1 Veliki Gradiš je obuhvaćen katastarskim česticama: 2569/1, 2569/2, 2567/7, 2567/11, 2845, 2846/1, 2846/2, 2846/3, 2847, a Mali Gradiš: 1268/1, 1268/2, 1268/3, 1268/4. Institut za arheologiju podnio je 2004. g. zahtjev Ministarstvu kulture RH za provođenjem postupka registracije lokaliteta kao trajno zaštićenoga kulturnoga dobra, koji je u tijeku.

Institut za arheologiju je pod vodstvom dr. sc. Tomičića već godine 1987. te kasnije, 1994. započeo pokusna istraživanja lokaliteta na položaju *Veliki Gradiš* (Tomičić 1987; Tomičić 1989; Tomičić 1995) koja su 2001.

prerasla u sustavna arheološka istraživanja i narednih godina redovito su se odvijala u obliku dvotjednih iskopavanja, koliko su to omogućavala novčana sredstva za svaku godinu. Pažljivim stratigrafskim iskopavanjem slojeva zemlje i šute (i do dva metra debljine) u razdoblju od 2001. do 2003. g. istražen je sjeverni dio plemićkoga grada, izvorno vjerojatno višekratnog *donjona* (Tomičić et al. 2001a, 257), odnosno otkriven je tlocrt sjevernoga, stambenoga i rezidencijalnog dijela arhitektonskog sklopa (Tomičić et al. 2003a, 136, sl. 2).

U cjelini su istražene tri prostorije na sjevernome dijelu burga te jedna manja na istočnome dijelu (Tomičić et al. 2001; Tomičić et al. 2001a; Tomičić et al. 2002; Tomičić et al. 2003b; Tomičić et al. 2003; Tomičić et al. 2003a). Istraživanjem je obuhvaćena posljednja faza stanovanja na gradu kao i faze njegova propadanja, odnosno postupnog urušavanja (tablica 1). Ispod sloja s urušenim gorenim stropnim gredama prizemlja koji svjedoči o stradavanju burga u požaru, istražen je tanak sloj zemlje s nalazima uglavnom stolne keramike iz 15. st. Taj sloj predstavlja zadnje tragove života na gradu, odnosno fazu napuštanja lokaliteta, a leži na podnici od nabijenoga sitnoga oštrobriđnog kamena u sve tri sjeverne sobe burga. Isti stratigrafski slijed mogao se pratiti u sve tri sjeverne prostorije, s time da je zaključeno kako je zapadna prostorija bila ponešto drukčije namjene u nekoj starijoj fazi (Tkalčec 2004c, 3). Naime, u prvom kulturnom sloju iznad podnice (sloju napuštanja života na gradu) pronađeni su pokretni nalazi koji se mogu datirati u 15. stoljeće, a mahom se radi o nalazima ulomaka keramičkih posuda i to stolne keramike (gotičkih čaša i vrčeva), zatim nalazi ulomaka staklenih čaša i metalni predmeti, što svjedoči o dvoranskoj namjeni prostorija. U sjeverozapadnoj prostoriji su, međutim, osim kasnosrednjovjekovnih nalaza iz 15. st. (ulomci stolne i kuhinjske keramike i drugi nalazi) pronađeni brojni ulomci kuhinjskih lonaca te nekoliko gotovo čitavih, iako polomljenih, lonaca koji se oblikom i fakturama izdvajaju iz uobičajene slike nalaza iz 15. st. s burga. Pronađeni su uglavnom u zemlji što se nakupila u dubokom rascjepu oštećene podnice, uzduž samoga sjevernoga dijela sjeverne prostorije. U toj je zemlji, osim ovih nalaza kuhinjskih lonaca koji očito potječu iz starijih srednjovjekovnih horizonata života na burgu, pronađeno i nekoliko ulomaka brončanodobne keramike koji svjedoče o obitavanju čovjeka na ovome položaju još u prapovijesti.

Na plemićkom gradu Vrbovcu bilo je postavljeno više bogato ukrašenih kaljevih peći, čiji su dijelovi - pećnjaci, pronađeni u slojevima urušavanja. Od osobitog je značaja nalaz ostataka kaljeve peći *in situ* u SI dvorani (Tomičić et al. 2001a, 262, 265, sl. 8, sl. 13), ukrašene s nekoliko vrsta pećnjaka (lončastim, *mammastim*, polucilindričnim, pećnjacima s prednjom dekorativnom pločom i ukrasom u obliku reljefnoga figuralnoga ili vegetabilnog prikaza), a posebno se ističe nalaz pećnjaka s prikazom sv. Jurja (Tomičić et al. 2001a, 267-268, 270, 271, sl. 14-18, sl. 25-30).

U stambeni dio grada ulazilo se iz dvorišta. Preko kamenog praga i stuba, uklesanih dijelom i u živu stijenu, silazilo u sjeverozapadnu (SZ) i sjevernu (S) prostoriju. Iz sjeverne se prostorije ulazilo u sjeveroistočnu (SI) dvoranu. Ulazi u S i SZ prostoriju bili su s vanjske strane ukrašeni u gotičkom duhu oblikovanim dovratnicima, čiji su dijelovi i danas očuvani *in situ* (Tomičić et al. 2003b, 172, slika

1). Iz dvorišta se ulazilo i u manju sjeveroistočnu prostoriju trapezoidnoga tlocrta koja se nalazi južnije tik uz SI prostoriju. Podnica te prostorije nalazi se gotovo na istoj razini na kojoj je i dvorište, za razliku od ostalih triju spomenutih prostorija, čije se podnice nalaze oko pola metra niže od razine dvorišta. Istraživanja sjevernog dijela burga pokazala su da je do urušavanja njegova prvoga kata došlo zbog požara, što dokazuje sloj s izgoranim drvenim stropnim gredama prizemlja. U slojevima šute koja potječe iz daljnjeg urušavanja gornjega kata pronađeno je mnogo ulomaka obrađenoga kamena od kojeg se ističu profilirani doprozornici, dovratnici i nadvratnici, a koji svjedoče o bogato opremljenom interijeru prostorija.

U 2004. godini, u razdoblju od 19. travnja do 7. svibnja, nastavljena su sustavna arheološka istraživanja nalazišta pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića². Iste godine, od 6. do 21. kolovoza, Institut za arheologiju je obavio i prve sanacijske i konzervatorske radove na zidu srednjovjekovnoga burga Vrbovca, kojima je rukovođila mr. sc. Tatjana Tkalčec.³

Istraživanja u 2004. g. vezana su na koordinatnu mrežu postavljenu 2001., prema kojoj su provedena sva arheološka istraživanja od 2001. do 2004. g., a koja se sastoji od kvadrata veličine 5 x 5 m. Istraživanja su nastavljena u □ B4, □ C4, odnosno u dvorišnom prostoru srednjovjekovnoga burga. Nadalje, djelomično je istraživao □ B3 koji krajnjim sjevernim dijelom zahvaća dvorišni prostor, a južnim većim dijelom obuhvaća područje na kojem se nalazi branič-kula. Osim pažljivog iskopavanja na ovim površinama, obavljeno je i uklanjanje recentnog sloja zemlje u južnome dijelu □ D4 te u □ D3. Na tome je području, prije no što se našlo drukčije rješenje, odlagana zemlja istraženih slojeva tijekom arheološke sezone 2001. g. Arheološki su radovi 2004. godine obavljani na ukupnoj površini od 110 m². Do nastavka istraživanja čitava je površina (srednjovjekovni zidovi, podnice i slojevi) preliminarno zaštićena i prekrivena geotekstilom.

Istraživanja dvorišnog prostora započeta su 2003. g., kada je skinut sloj recentnog humusa SJ 001 te je većim dijelom istražen sloj SJ 043 zamijećen u južnim dijelovima □ A4, □ B4 i □ C4. Sloj SJ 043 sastoji se od crne humusne zemlje pomiješane sa sitnijim kamenjem, a u jugoistočnome dijelu □ B4 te u jugozapadnome □ C4 bio je bogat nalazima keramike i životinjskih kostiju. Taj sloj predstavlja neku, vjerojatno, novovjekovnu intervenciju na lokalitetu, nakon što je došlo do urušavanja zidanih objekata burga. To svjedoči stratigrafska slika koja pokazuje da SJ 043 preslojava slojeve urušavanja SJ 003 u sjevernim dijelovima □ B4 i □ C4 (urušenja zidova sjevernoga stambenoga kompleksa) kao i sloj SJ

2 Za istraživanje srednjovjekovnoga grada Vrbovca u 2004. g. izdvojena su sredstva iz znanstvenog projekta voditelja istraživanja, a potporu su pružili i Općina Hum na Sutli i tvrtka "Vetropack-Straža" iz Huma na Sutli. Tvrtka "Regeneracija" iz Zaboka osigurala je geotekstil za preliminarnu zaštitu istražene površine. Osim voditelja istraživanja, prof. dr. sc. Željka Tomičića, u istraživanjima su sudjelovali asistenti dr. sc. Marko Dizdar, mr. sc. Tatjana Tkalčec, mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar, Hrvoje Kalafatić te studenti arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu Asja Tonc i Marija Krnčević. U radovima je sudjelovalo 6 radnika.

3 Uz voditeljicu u radovima su sudjelovali izučeni zidar i dvojica radnika. Zaštitni radovi na lokalitetu regulirani su ugovorom između Instituta za arheologiju i privatnog obrtnika Stanislava Štrukleca, vlasnika tvrtke "Arhitekton", Poređe 50/1, Hum na Sutli. Novčana sredstva osiguralo je Ministarstvo kulture RH.

Sl. 2. Sjeverno lice branič-kule i vodospremnica (?), pogled S-J (snimio H. Kalafatić)

Fig. 2. Northern face of the watch-tower and a water reservoir (?), N-S view (photo by H. Kalafatić)

048 u južnom dijelu □ B4, za koji je u prošlogodišnjim istraživanjima ustanovljeno da predstavlja urušenje sjevernog zida branič-kule. Još je 2003. g. ustanovljeno da SJ 043, na mjestima na kojima nema sloja urušnja SJ 048, dakle u južnim dijelovima □ C4, preslojava slojeve SJ 047 i SJ 044, bogate nalazima kasnosrednjovjekovne keramike (Tomičić et al. 2003).

U prošlogodišnjim je istraživanjima, nakon što se očistio lokalitet od raslinja, pristupljeno definiranju južne granice dvorišnog prostora te nastavku istraživanja samoga dvorišta. Stoga je skinut humus SJ 001 u □ B3, pri čemu se vrlo plitko ispod njega došlo do masivnoga sjevernog zida kule - SJ 069. Istraživanje kule predstavlja velik zahvat i zasebno istraživanje te se zidovi nisu raščišćivali niti je s njega do kraja uklonjen SJ 001, već je ta površina prekrivena geotekstilom i ostavljena za buduća iskopavanja. Ipak, uz sam sjeverni rub □ B4 i zapadni dio sjeverne linije □ C4 istraženi su slojevi SJ 001, 043, 047 i 048 kako bi se definiralo sjeverno lice kule i pristupilo cjelovitom otvaranju dvorišnog prostora. Sjeverni zid kule građen je od velikih blokova kvadratičnih klesanaca u duhu romanike (slika 2).

Osim sloja SJ 043, koji vjerojatno predstavlja novovjekovnu intervenciju na lokalitetu (a budući da uglavnom sadrži nalaze kasnosrednjovjekovne keramike, za pretpostaviti je da ta zemlja pripada iskopanim srednjovjekovnim slojevima), zamijećeno je još nekoliko novovjekovnih intervencija. To je ukop SJ 075 u južnome dijelu □ B4, zapunjen tamnosmedom zemljom pomiješanom sa sitnom šutom - SJ 074. Tome horizontu možda pripada i ukop SJ 080 uz zid SJ 061 u □ A4/B4 koji je bio zapunjen svijetlosmedom zemljom i žbukom te većim komadima kamenja (SJ 079). Zapuna ovoga

ukopa sadržavala je i krupnije kamenje, među kojim su se stvorile i veće šupljine, odnosno praznine. Radi li se u slučaju ukopa SJ 080 o novovjekovnoj intervenciji, nije potpuno sigurno budući da se na donjim rubnim dijelovima ukopa zamjećuju "šupljine" koje se protežu prema sjeveru, odnosno prema jugu ispod intaktnih srednjovjekovnih slojeva (vidljivo na slici 2, dolje desno). Prošlogodišnjim istraživanjem ova zanimljiva pojava nije definirana.

Ispod sloja urušnja zida kule - SJ 048, u jugozapadnom dijelu □ B3, pri spoju s kvadrantima □ A3, □ A4 i □ B4, zapadno od zida SJ 061 zamijećena je nakupina grumena bijelog vapna s tragovima paljevine koja je nagorjela djelomično i sam zid. To je sloj urušnja (SJ 049) u svezi s nekim požarom ili urušenjem objekta (ili strukture - peč?) koji je gorio. Ispod sloja SJ 047 u jugoistočnome dijelu □ B4, uz sami zid kule SJ 069 zamijećeno je urušenje od crveno zapečene zemlje s garom i žbukom - SJ 070. S njim u vezi je i sloj maslinastosmede masne zemlje SJ 077. U □ C4 ispod SJ 047 istražen je tanak sloj tamnosmede zemlje sa sitnim kamenjem i žbukom (SJ 071), čiji se vrh definira laganom crnom paljevinom i odvaja od gornjeg sloja. U sebi je sadržavao lomljeno kamenje, žbuku i vrlo je taman. Na istoku u □ C4 SJ 071 preslojio je sloj tamnosmede, gotovo crne zemlje s puno nalaza keramike i životinjskih kostiju (SJ 072) koji je, nadalje, preslojen sa SJ 070, odnosno SJ 077. SJ 072 prostire se prema zapadu i možda predstavlja jedinstvenu cjelinu sa slojem kojemu je zbog njegova specifična položaja - slijeva se u neku vrstu uleknuća, za koje se pretpostavlja da predstavlja cisternu, odnosno vodospremnicu burga, uklesanu u kamen živac (slika 2) - dodijeljen zaseban broj stratigrafske jedinice - SJ 076. Ispostavilo se da je SJ 076

vrlo debeo sloj tamnosmede zemlje pomiješane sa sitnim kamenjem koji zapunjava uleknuce u južnome dijelu □ B4, odnosno možda predstavlja zasip vodospremnice, što će tek pokazati naredna istraživanja. Iz toga sloja potječe najveća količina nalaza u prošlogodišnjim istraživanjima: ulomci keramičkih posuda (lonaca, gotičkih čaša), životinjskih kostiju, te metalnih (novci, ostruga, nož, kovani čavli, brončane aplikacije, brončane udice, olovna tanad) i staklenih nalaza. Sva je zemlja iz SJ 076 prosijavana i detaljno pregledavana magnetom i metal-detektorom što je rezultiralo i pronalaskom vrijednih sitnih metalnih predmeta. Prošlogodišnji radovi u ovome dijelu dvorišta završeni su kompletnim istraživanjem sloja SJ 076. Uz sjeverni i istočni rub vodospremnice (?) ispod sloja SJ 076 istražen je i sipki sloj pjeskovite zemlje (SJ 078) koji, u stvari, predstavlja sloj razmrvljene sipke žbuke, što se slijevala u uleknuce (vodospremnice?) uz sam kamen živac. Na ostalim dijelovima ovoga "uleknuća" nije ustanovljen kamen živac, već se dosegla razina sloja smeđe zemlje s puno oštrobriđnoga kamenja koji će se istražiti u budućim istraživanjima.

U □ C4, u njegovim sjevernim dijelovima istražen je SJ 003, zatim na čitavoj površini toga kvadranta istražen je ostatak SJ 043 te SJ 072. Dosegla se podnica SJ 007 (istraživanje 2002. g., Tomičić et al. 2002). SJ 007 očuvan je u □ C5 i na samom sjeveru □ C4 te u JZ dijelu C4. U ostalim dijelovima tog kvadranta ova razina - odnosno podnica ili hodna površina nije očuvana, već je očigledno probijena te se sredinom kvadranta ispod SJ 072 nalazi smeđi sloj koji vjerojatno pripada starijim fazama života na gradu, dok je u istočnim rubnim dijelovima □ C4 očuvana čvrsta hodna površina (kamena podnica?) koja predstavlja stariju fazu od podnice SJ 007.

Sl. 3. Vanjsko lice zapadnog zida prije konzervatorskih radova, pogled SZ-JI (snimila T. Tkalčec)

Fig. 3. Outer face of the western wall before conservation works, NW-SE view (photo by T. Tkalčec)

Sl. 4. Vanjsko lice zapadnog zida nakon konzervatorskih radova, pogled JZ-SI (snimila T. Tkalčec)

Fig. 4. Outer face of the western wall after conservation works, NW-SE view (photo by T. Tkalčec)

Iako se nije pristupilo daljnjem istraživanju ove površine, na osnovi određenih presjeka na mjestima oštećenja može se pretpostaviti da su podnice dvorišta (odnosno hodne površine) učvršćivane i izrađivane na taj način da se nanio sloj gline i zemlje koji se možda i zapalio, zatim zalio s bijelim vapnom i posipao sitnim oštrobridnim kamenjem koje se čvrsto potaracalo.

Može se zaključiti kako su u dosadašnjim istraživanjima dvorišnog prostora burga ustanovljene barem dvije razine podnica, dok će definiranje jame duboko uklesane u kamen živac (te još u kasnom srednjem vijeku zapunjene slojevima zemlje) vodospremicom, omogućiti tek buduća istraživanja.

Kao što je spomenuto, god. 2004. obavljani su i prvi konzervatorski zaštitni radovi na arhitekturi srednjovjekovnoga grada. Konzerviran je dio zapadnoga masivnog zida sjevernoga stambenog dijela burga koji je bio u najlošijem stanju (slika 3). Lice izvornog zida je građeno od većih kamenih blokova, nepravilnih ali na vanjskoj strani ipak relativno pravilnih četvrtastih oblika. Jezgra zida sastojala se od nepravilnih lomljenaca. Kamenje je slagano u pravilnim redovima, međutim, zbog specifične konfiguracije terena na pojedinim su mjestima dodavani redovi. U konzervatorskim radovima zid je raslojen i očišćen, a pri zidanju se pratila struktura i način gradnje izvornoga srednjovjekovnog zida (slika 4). Za konzervaciju je korišten kamen sa samoga lokaliteta, a kao vezivno sredstvo produženi vapneni mort od sipine (< 4 mm; iz lokalnog kamenoloma kraj Pregrade), vapna i cementa i to u omjeru (1:3:6 - cement:vapno:sipina) (Tkalčec 2004; Tkalčec 2004a; Tomičić, Tkalčec 2004, 138-140).

Kontinuitet arheološko-konzervatorskih radova na plemićkom gradu Vrbovcu od posebnog je interesa stručnjacima radi dobivanja novih spoznaja o isječku hrvatskoga srednjovjekovlja, ali i lokalnoj zajednici radi obogaćivanja turističke i kulturno - povijesne ponude kraja. No važno je istaknuti kako će se, s motrišta više državne razine, tek uklapanjem ovoga kulturnoga dobra u istražene, zaštićene i javnosti prezentirane spomenike kulturne baštine, Hrvatska moći podičiti još jednim djelom koji predstavlja sliku o visokoj nacionalnoj kulturnoj svijesti.

Literatura

- Regan K. 2003, Srednjovjekovni gradovi, utvrde i kašteli sjeverozapadnog Hrvatskog zagorja, Kaj 34/3, Zagreb, 57-92.
- Tkalčec T. 2004, *Izviješće o zaštitnim konzervatorskim radovima na lokalitetu Plemićki grad Vrbovec (Veliki Gradiš, Veliko Gradišće u Klenovcu kraj Huma na Sutli) od 6. do 21. kolovoza 2004. godine*, Institut za arheologiju, Zagreb, kolovoz 2004.
- Tkalčec T. 2004a, Konzervatorski zaštitni radovi na Plemićkom gradu Vrbovcu 2004. Hrzag (u tisku)
- Tkalčec T. 2004b, *Plemićki grad Vrbovec - rezultati arheološko-konzervatorskih istraživanja 1987.-2004. g.*, Institut za arheologiju, Zagreb
- Tomičić Ž. 1987, Novija ranosrednjovjekovna istraživanja Odjela za arheologiju, Prilozi 3-4, (1986./1987.), Zagreb, 141-173.
- Tomičić Ž. 1989, Klenovec, Veliko Gradišće, ArhPregl 1987, Ljubljana, 168-169.
- Tomičić Ž. 1995, U potrazi za srednjovjekovnim arheološkim nasljedem Hrvatskoga zagorja, Hrzag I./1, Krapina, rujan 1995., 109-124.

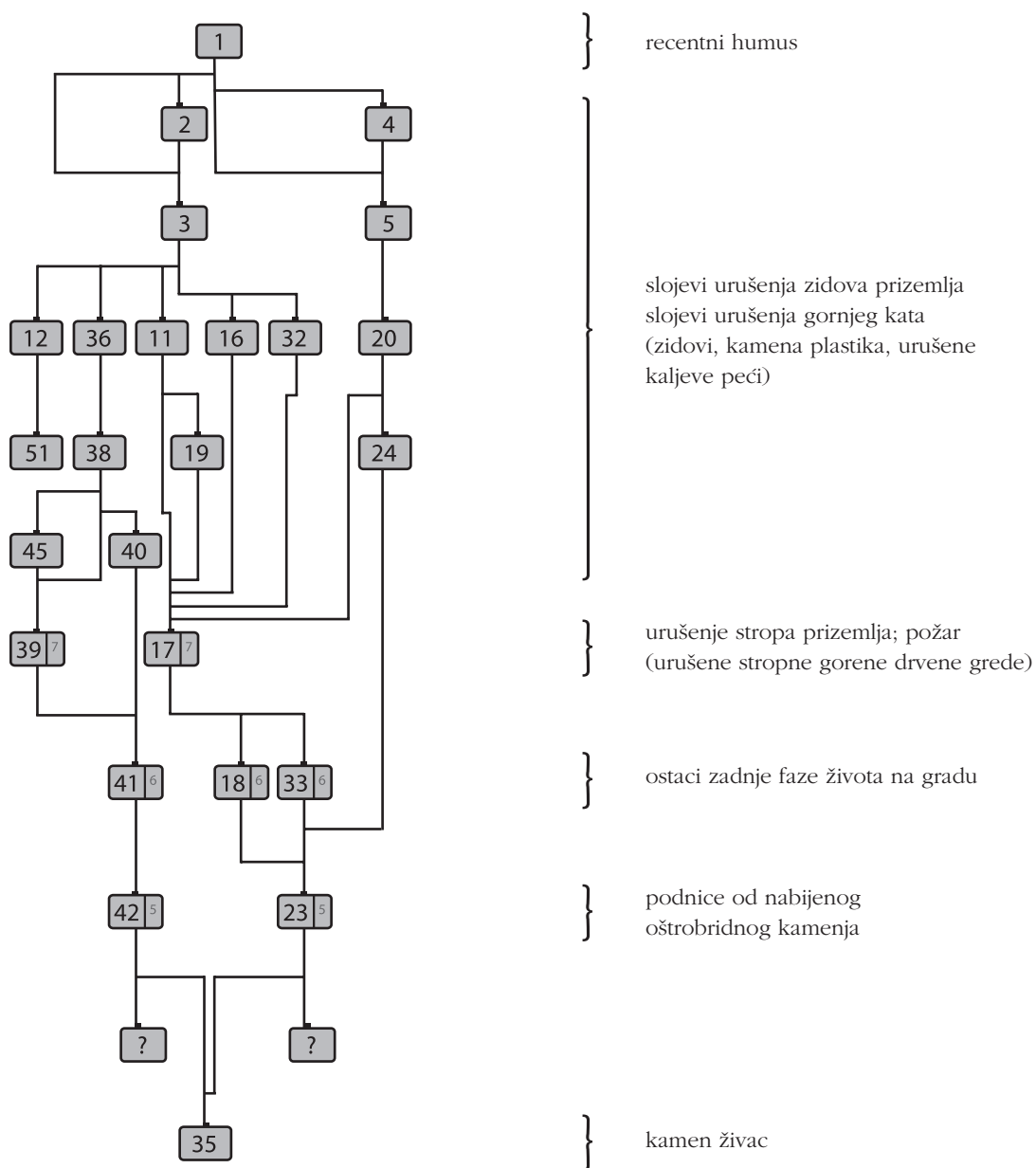
- Tomičić Ž., Dizdar M., Tkalčec T., Ložnjak D. 2001, *Izviješće o arheološkom istraživanju lokaliteta Plemićki grad Vrbovec (Veliki Gradiš, Veliko Gradišće kraj Huma na Sutli) od 14. do 26. svibnja 2001. godine*, Institut za arheologiju u Zagrebu, Zagreb, 12. rujna 2001.
- Tomičić Ž., Tkalčec T., Dizdar M., Ložnjak D. 2001a, Veliki Gradiš, Veliko Gradišće - plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine), PrilInstArheolZagrebu 18, Zagreb, 253-274.
- Tomičić Ž., Tkalčec T., Dizdar M., Ložnjak D. 2002., *Izviješće o arheološkom istraživanju lokaliteta Plemićki grad Vrbovec (Veliki Gradiš, Veliko Gradišće u Klenovcu kraj Huma na Sutli) od 13. do 25. svibnja 2002. godine*, Institut za arheologiju u Zagrebu, Zagreb, 31. svibnja 2002.
- Tomičić Ž., Dizdar M., Ložnjak D. 2003, *Izviješće o arheološkom istraživanju nalazišta Plemićki grad Vrbovec (Veliki Gradiš, Veliko Gradišće u Klenovcu kraj Huma na Sutli) u razdoblju od 5. do 24. svibnja 2003. godine*, Institut za arheologiju u Zagrebu, Zagreb, 27. svibnja 2003.
- Tomičić, Ž., Dizdar, M., Ložnjak, D. 2003a, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli. Rezultati istraživanja godine 2003., ObavijestiHAD XXXV/3, Zagreb, 134-139.
- Tomičić, Ž., Tkalčec, T., Dizdar, M., Ložnjak, D. 2003b, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (istraživanje godine 2002.), ObavijestiHAD XXXV/1, Zagreb, 171-174.
- Tomičić Ž., Dizdar M., Tkalčec T., Ložnjak D. 2004, *Izviješće o arheološkom istraživanju lokaliteta Plemićki grad Vrbovec (Veliki Gradiš, Veliko Gradišće u Klenovcu kraj Huma na Sutli) od 19. travnja do 7. svibnja 2004. godine*, Institut za arheologiju, Zagreb, svibanj 2004.
- Tomičić Ž., Tkalčec T. 2004, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli 2004., ObavijestiHAD XXXVI/3, Zagreb, 137-140.

Summary

The nobles' castle of Vrbovec is situated in the outmost western part of Hrvatsko zagorje in Klenovac Humski, on a steep hill bearing the toponym Veliki Gradiš, Veliko Gradišće topping the Sutla River valley in the north by ca 45 m. A smaller southern hill bearing the toponym Mali Gradiš or Malo Gradišće (Fig. 1) also forms part of the Vrbovec medieval complex.

In excavations conducted so far by the Institute of Archaeology the ground-plan of a polygonal, probably multi-storey donjon was unearthed, which was probably architecturally redefined several times in the course of history. The chambers of the northern residential part of the castle were excavated entirely. The western and the central part of the courtyard were also encompassed in archaeological excavations in 2004. An attempt was made to define the southern border of the courtyard, on which occasion the northern face of the massive wall of the watchtower was unearthed. The latter was made of huge blocks of square cut stone according to the Romanesque tradition (Fig. 2). In the western part of the courtyard a deep pit was found, hewed in a rock, which was filled with layers of earth rich in late medieval finds: ceramic vessel fragments (pots, gothic glasses), animal bones, metal artifacts (spurs, knives, forged nails, bronze appliquéés, bronze fish-hooks, lead bullets) and glass finds. The excavations of this structure have not been completed yet, but it is possible to assume the existence of a medieval cistern. In the central part of the courtyard all layers up to the original medieval walking area were excavated.

The first renovation and conservation works were conducted on the walls of the medieval castle of Vrbovec as well. A part of the western massive wall was conserved, which was in the worst condition (Fig. 3). The wall was decomposed and cleaned; the building conformed to the structure and construction of the original medieval wall (Fig. 4). Stone from the site was used for conservation. The binding medium - lime cement mortar - consisted of sand (< 4 mm) from a local quarry, lime and cement in a 1:3:6 ratio of cement, lime and sand.

Tablica 1. Stratigrafija slojeva u sjevernom, stambenom dijelu burga - SZ, S i SI prostorije (istraživanja 2001.-2003.) (izradila T. Tkalčec)

Table 1. Stratigraphy of layers in the northern, residential part of the castle - NW, N and NE chambers (excavations 2001-2003) (by T. Tkalčec)